

Всесвітня історія

УДК 94(37).05.07

М. М. Сайко

КРЕДИТНІ ДОКУМЕНТИ ІМПЕРАТОРСЬКОГО БЛАГОДІЙНОГО ФОНДУ В ДАВНЬОМУ РИМІ (“TABULA VAEBIANORUM”)

У статті проаналізовано іпотечні договори, зафіксовані на бронзових дошках, знайдених в італійському регіоні Беневент, які отримали в науці назву “Tabula Vaebianorum”. Це договори, укладені між управлінням імператорського аліментарного фонду в Лації, Кампанії і Самнії і землевласниками округу Беневент про надання позики під заставу земельних володінь. Грошові кошти отримані за відсотковими виплатами йшли на утримання сиріт та вільнонароджених дітей незаможних батьків до їх повноліття.

Ключові слова: Стародавній Рим, іпотечний договір, аліментарний фонд, “Tabula Vaebianorum”.

В римській імперії за імператора Нерви був створений імператорський благодійний фонд для допомоги сиротам і вільнонародженим дітям незаможних батьків, до досягнення ними повноліття (alimenta). За Траяна цей фонд значно активізував свою діяльність і поширив свою діяльність спочатку на територію Італії, а потім на інші провінції. Цей благодійний фонд функціонував і за інших імператорів династії Антонінів. Грошові кошти, акумульовані фондом, надавалися в іпотеку під помірний відсоток. Суми, отримані за позиками, витрачалися на утримання дітей незаможних батьків [1, с. 160-161].

Усі кредитні операції аліментарного фонду фіксувалися документально. Складалася, так звана, “Tabula alimentaria”, відповідно до якої певний відсоток, отриманий від наданого в позику капіталу, спрямовувався на утримання підопічних фонду дітей. Такі акти часто виконувалися на бронзових дошках. До нас дійшли дві такі дошки, які в історичній літературі отримали назву “Табула Велейа” (“Tabula Veleia”) і “Табула Бебіана” (“Tabula Vaebianorum”, або “Ligures Vaebiani”). У запропонованій увазі читача статті проаналізована “Табула Бебіана”.

Бебіанська табула була знайдена у 40 км від Беневента у 1831 році [2, с. 83], а у 1832 році було опубліковане повідомлення про цю знахідку [3, с. 9; 4, с. 5]. Латинський текст табули був опублікований у IX томі “Корпусу латинських написів” (“Corpus Inscriptionum Latinarum”) [5, № 1455], збірці документів Густава Вілманнса [6, № 2844], а також у більш пізніх публікаціях. Серед останніх варто відзначити збірку документів, складену Оленою Михайлівною Штаерман [7, с. 245-247] і публікацію Поля Вейна [2].

Зміст Бебіанської табули проаналізували вищезгаданий Поль Вейн [2], Е. Дежардінс [3], Вільгельм Генцен [4], Річард Дункан-Джон [8] і Пітер Гернсі [9]. Особливо відзначимо змістовну публікацію одного із творців “Корпусу латинських написів” Теодора Моммзена [10]. Однак, до цього часу робота з вивчення змісту цього документу ще далеко не завершена. Тому у даній статті поставлене завдання перекласти іпотечні договори, поміщені в “Tabula Vaebianorum” і коротко проаналізувати їх зміст.

В Бебіанській табулі поміщений текст іпотечних договорів, укладених між “управлінням аліментарного фонду в Лації, Кампанії і Самнії” і землевласниками округу “Ligures Vaebiani” про надання позики під заставу земельної власності. Названий округ був розташований в області Самнії біля міста Беневент, тобто у Центральній Італії. Однак назва округу, “Ligures Vaebiani”, пов’язує його з Лігурією – регіоном у Північній Італії. Ця, на перший погляд невідповідність, легко пояснюється. Справа в тім, що ще у 181 році до н. е. римські консули Публій Корнелій і Марк Бебій, розгромивши, в ході однієї з війн лігурійців, переселили 40000 з них у Самнію (Liv. XL, 37-38). З того часу цих переселенців почали називати Корнелієвими і Бебієвими. Назва “Ligures Vaebiani” і означає “Лігури Бебія”.

Щодо згаданого “управління аліментарного фонду в Лації, Кампанії і Самнії”, то крім того, що воно було одним із управлінь імператорського аліментарного фонду в Італії, про нього нічого більше не відомо. Однак із інших написів дізнаємося, що сусіднє управління “Апулії, Калабрії, Луканії і Бруттія” в кінці II століття очолював уродженець міста Рим, прокуратор Луцій Коміній Віпсаній Солутар, який був вершником з титулом “досконалого мужа” (“vir perfectissimus”) “L. Cominio Vipsanio Salutari, domo Roma, p. v.... procuratori alimentorum per Apuliam Calabriam Lucaniam Bruttios” [11, № 1085, с. 142]. Зберігся також і напис середини II ст., в якому згадується прокуратор управління фонду, розташованого на півночі Італії “Гаю Аттію

Феліціану, досконалому мужу... прокуратору аліментарного фонду в Транспаданській області, Істрії і Лібурнії" (С. Attio Alcimo Feliciano p. v. ... proc. alimentor(um) per Transpadum Histriam Liburniam...) [12, № 822, с. 104]. Не боячись власти у велику помилку, ми можемо припустити, що й управління в "Лації, Кампанії і Самнії" також очолював прокуратор, що представляв стан вершників.

Бейійська табула датована 101 роком [7, с. 245; 8, с. 126]. Всього в табулі згадуються імена 82 власників [9, с. 368]. Усі іпотеки складені за одним зразком. Спочатку йде ім'я власника заставленої нерухомості. Далі перераховуються окремі маєтки (fundus), сальтуси (saltus), окремі ділянки віддані в оренду (casa), висілки (colonia), огорожені пасовиська (parietinis) тощо. Далі вказані місця розташування маєтків (паги в яких вони знаходились), імена власників земельних володінь, з якими межував заставлений маєток, вартість маєтку, сума позики, отримана від фонду і, нарешті, сума грошей, які повинен був сплачувати власник маєтку кожних півроку у якості процентних виплат.

В документах знак HS означає сестерції, п. – монета, сестерцій (nummus), F – разом (fiunt), s.s. – там само, той же самий. У числах на першому місці стоять тисячі, потім сотні, десятки, одиниці. Над тисячами в оригінальному документі поставлена риска, наприклад \overline{XCI} – 41000. Однак, текстовий редактор Word, робить надкреслення вкрай нерозбірливим і з метою зробити статтю більш зручною для читання, ми застосували підкреслення знаку тисяч, наприклад \underline{XXXIII} CCVI – 34206. Надіємося, що ця умовність – підкреслення замість надкреслення, не вплине на розуміння читачем документу. Тисячі також часто позначені знаком – ∞.

Бейійська табула починається зі вступного тексту, який, на жаль, погано зберігся. Однак, текст невеликий і його реконструювали як самі складачі "Корпусу..." (CIL. IX, 1455, с. 126), так і Густав Вілманнс у своїй збірці [6, № 2844, с. 255]. Пропонуємо переклад цієї реконструкції "(В правління) імператора Цезаря Нерви Траяна Августа Германського, у друге консульство Квінта Артикулея Пета (101 рік – авт.), завдяки щедрості найкращого найвеличнішого принцепса складена (таблиця) застави земельних володінь Бейійських і Корнеліанських Лігурів для милостивого утримання хлопчиків і дівчаток" ("Imp. Caes. Nerva Traiano Aug. Germanico Q. Articuleo Paeto II cos. ob liberalitatem optima maximaque principis obligarunt praedia ex proposito Ligures Baebiani et Corneliani ut ex indulgentia eius pueri puellaque alimenta accipiant").

Самі іпотечні договори розташовані нижче означеного вступу в чотири колонки. Перша колонка втрачена повністю. Друга зліва колонка зіпсована і там лишилися лише фрагменти означених договорів, власне, окремі слова. Рівним чином, зіпсований початок тексту у четвертій колонці. Оскільки ми пропонуємо переклад іпотечних договорів, публікувати окремі фрагменти тексту, який перекласти неможливо, просто безглуздо. Тому в статті наведений латинський текст і переклад іпотечних договорів, розташованих у третій колонці і незіпсованій частині четвертої колонки. Однак, зацікавлений читач може знайти ці фрагменти як у самому тексті "Корпусу..." (CIL. IX, 1455, с. 126), так і в публікації Поля Вейна: друга колонка [6, с. 84-85], зіпсована частина четвертої колонки [6, с. 88]. Наголосимо, що Вейн не реконструював текст (бо це неможливо), а лише помістив означені фрагменти.

Нижче ми приводимо текст іпотечних договорів. Зрозуміло, що точну кількість договорів визначити важко, бо значна частина тексту втрачена.

Третя колонка.

Кріспії Рестітуті маєток Помпоніані, розташований в межах Беневентського пагу Аквано в Лігустіно, що межує з (володіннями) Насідія Віталія оцінений в 50000 сест., (надано в борг) 3520 сест. (Повинна сплатити) 88 сест. ("Crispia Restituta fund. Pomponiani pertica Benevent. pago Aequano in Ligustino adf. Nasidio Vitale aest. HS L n. in HS III DXX. HS LXXXIIX").

Луція Нератія Діадумена маєток Рубріані в Беневентському пазі Лігустіно оцінений у 34000 сестерцій, (надано в борг) 1000 сестерцій. (Повинен сплатити) 25 сестерцій ("L. Naeratio Diadumeno fund. Rubriani in Beneventano pago Ligustino aest. HS XXXIII in HS ∞. HS XXV").

Тита Аннія Сільвана маєтки Требелліані і Аппіані разом з округою, що знаходяться в пазі Романо оцінені в 46000 сестерцій, (надано в борг) 4000 сестерцій. (Повинен сплатити) 100 сест. ("T. Amunio Silvano fund. Trebelliani et Appiani cum circeis pago Romano aest. HS XXXXVI in HS III. HS C").

Гнея Марція Руфіна маєтки Марціані і Сатріані оцінені у 130000 сестерцій, а також маєток Юліані оцінений в 14000 сест., а також маєток Авілліані оцінений у 42000 сест., а також маєтки Вітелліані, Назенніані і Марцелліані, що межують з (володіннями) Суеллія Флакка оцінені в 120000 сест., (надано в борг) 10000 сестерцій, а також маєтки Куріані і Сатріані, розташовані в пазі Геркуланео і межують з (володіннями) Тетія Етруска оцінені в 35000 сест., (надано в борг) 3000 сест., а також маєток Альбіані з окремими ділянками, що знаходиться в пазі Мефлано і межує з (володіннями) Нонія Рестітута оцінений у 110000 сест., (надано в борг) 10000 сестерцій, а також заставлений раніше маєток Касіані в Беневентському пазі Туціано, що межує з (володіннями) Мессія Апра оцінений в 15000 сест., (надано в борг) 3000 сест., разом (вартість маєтків складає) 466000 сест., (надано в борг) 42440 сест. (Повинен сплатити) 1061 сестерцій ("Cn. Marcio Rufino fund. Marciani et Satriani aest. HS CXXX item fund. Iuliani aest. HS XIII item fund. Avilliani aest. HS XXXXII item fund. Vitelliani et Nasenniani et Marcelliani adf. Suellio Flacco aest. HS CXX in HS X item fund. Curiani et Satriani pago Herculaneo adf. Tettio Etrusco aest. HS XXXV in HS III item fundi Albiani cum casis pago Meflano adf. Nonio Restituto aest. HS CX in HS X item oblig. VIII fund. Caesiani in Benevent. pago Tusciano adf. Messio Apro aest. HS Z in HS ∞∞∞ F HS CCCCLXVI in HS XXXXII CCCC XXXX. HS ∞ LXI").

Луція Тетія Етрускіана маєтки Альбіані і Амарантіані Суріані Анніані, що знаходяться у Беневентському пазі Секулано і межують з (володіннями) Марія Рестітута оцінені в 150 тисяч сестерцій, (надано в борг) 12000 сестерцій. (Повинен заплатити) 300 сестерцій ("L. Tettio Etrusciano fund. Albiani et Amarantiani Suriani Anniani in Benevento pago Saeculano adf. Mario Restituto aest. HS CL in HS XII. HS CCC").

Публія Тіція Аяка маєток Вейані, розташований в Беневенському пазі Романо в Лігустіно, що межує з імператорськими (володіннями) оцінений в 14000 сестерцій, (надано в борг) 1000 сестерцій. (Повинен заплатити) 25 сестерцій ("P. Titio Aiace fund. Veiaeni in Benevent. pago Romano in Ligustino adf. Caes. n. aest. HS XIIII in HS ∞. HS XXV").

Валгії Секунди маєтки Куріані і Мунатіані, що знаходяться у Беневентському пазі Мефано, межують з (володіннями) Октавія Модеста оцінені в 24000 сест., а також маєток Профіані в Беневентському пазі Целано, межує з (володіннями) Гавії Міртали оцінений у 24000 сест.; разом (вартість маєтків складає) 48000 сест., (надано в борг) 4000 сестерцій. (Повинна сплатити) 100 сест. ("Valgia Secunda fundi Curiani et Munatiani in Benevent. pago Mefano adf. Octavio Modesto aest. hs XXIIII item fund. Profiani in Benevent. pago Caetano adf. Gavia Myrtale aest. HS XXIIII F HS XXXXVIII in HS ∞∞∞∞. HS C").

Луція Лонгіна Пірама маєток Сестіані розташований на кордоні Беневентського пагу Романо, межує з (володіннями) Метілія Марцелла і суспільними землями оцінений в 20000 сестерцій, (надано в борг) 1680 сестерцій. (Повинен сплатити) 48 сестерцій. ("L. Longio Pyramo fund. Sestiani finib. Beneventanor. pago Romano adf. Metilio Marcello et pop. aest. HS XX in HS ∞ DCLXXX. HS XXXXIIIX"). У документі помилка. Сплатити повинен 42 сестерція (XXXXII), а не 48 сестерцій (XXXXIIIX).

Гая Юлія Сатурніна маєток Публіані, що межує з (володіннями) Нератія Марцела оцінений в 80000 сестерцій, (надано в борг) 7000 сестерцій. (Повинен сплатити) 175 сестерцій ("C. Iulio Saturnino fund. Publiani adf. Neratio Marcello aest. HS LXXX in HS VII. HS CLXXV").

Юлії Гекати маєтки Кароліані, Церелліані і окрема ділянка Кріспініл, що знаходяться у пазі Рома і межують з імператорськими (володіннями) оцінений в 29000 сест., (надано в борг) 2 тисячі сестерцій, а також маєток Клодіані, що знаходиться в пазі Геркуланео і межує з (володіннями) Турпілія Лупа оцінений в 23000 сест., (надано в борг) 2000 сест.; разом вартість маєтків складає 52000 сест., (надано в борг) 4000 сест. (Повинна сплатити) 100 сестерцій ("Iulia Hecate fund. Caroniani et Cerelliani et casae Crispinill pago Roma adf. Caes. n. aest. HS XXIX in HS ∞ item fund. Clodiani pago Herculaneo adf. Turpilio Lupo aest. HS XXIII in HS ∞∞. F HS LII in HS III. HS C").

Публія Камурія Фортуната маєток Лузіані і окрема ділянка Попілініка у пазі Мефано, що межує з (володіннями) Валерія Валеріана оцінені у 80000 сестерцій, (надано в борг) 7000 сестерцій. (Повинен сплатити) 175 сестерцій ("P. Camurio Fortunato fund. Lusiani et casae Popillianicae pago Mefano adf. Valerio Valeriano aest. HS LXXX in HS VII. HS CLXXV").

Требонія Пріма маєтки Апулеані, Кассіані та Ареліані в пазі Мефано, що межують з (володіннями) Марція Руфіна оцінені в 100000 сестерцій, (надано в борг) 9000 сестерцій. (Повинен сплатити) 225 сестерцій ("Trebonio Primo fund. Apuleani et Cassiani et Arelliani pag. Mefano adf. Marcio Rufino aest. HS C in HS VIIII. HS CCXXV").

Клодія Конвеніента маєтки Примігеніані, Альбіані, Суторіані і Суелліані, розташовані в пазі Салютарі і межують з (володіннями) Суеллія Флакка і придбанням Руфа оцінені в 108000 сестерцій, (надано в борг) 8000 сестерцій. (Повинен сплатити) 225 сестерцій ("Clodio Convenienti fund. Primigeniani et Albiani et Sutoriani et Suelliani pag. Salutari adf. Suellio Flacco et Rufo empt(i) HS CVIIII in HS VIIII. HS CCXXV").

Луція Статорія Рестітута маєток Марціані з пасовиськами, що межує з імператорськими (володіннями) і розташований в пазі Салютаре оцінений у 25000 сестерцій, (надано в борг) 2000 сестерцій. (Повинен сплатити) 50 сестерцій ("L. Statorio Restituto fund. Marciani cum parietinis adf. caes. n. pag. Salutare aest. HS XXV in HS ∞∞ n. HS L").

Четверта колонка. На початку текст частково втрачений.

Авла Плотія Оптата маєток Камуріані розташований в Лігустіно в пазі Романо, що межує з (володіннями) Лігустінської республіки і суспільними землями оцінений в 19000 сестерцій, (надано в борг) 1000 сест. (Повинен сплатити) 25 сестерцій ("A. Plotio Optato fund. Camuriani pago Romano in Ligustino adf. reip. Ligustinor. et pop. aest. HS XVIII in HS ∞. HS XXV").

Публія Тінторія Філіціона маєток Калані разом з пасовиськами, що межує з тими ж самими (тобто з власниками, що вказані у попередньому документі) оцінений у 35000 сестерцій, (надано в борг) 3000 сестерцій. (Повинен сплатити) 75 сестерцій ("P. Tintorio Filicione fund. Calani cum pariet. adf. s. s. aest. HS XXXV in HS ∞∞∞. HS LXXV").

Квінта Октавія Марціала маєток Авреліані Марціані, що в пазі Артікулано оцінений в 92 тисячі сестерцій, (надано в борг) разом 8000 сестерцій. (Повинен сплатити) 200 сестерцій ("Q. Octavio Martiale fund. Aureliani Marciani pago Articulano aest. HS LXXXII F HS VIII. HS CC").

Марка Целія Флакка маєток Антикві, що межує з (володіннями) Віллія Флакка оцінений у 25000 сестерцій, (надано в борг) 2000 сестерцій, а також відданий у заставу раніше маєток Капріані в пазі Салютарі, (що межує з володіннями) Віллія Флакка оцінений у 50000 сестерцій, (надано в борг) 4000 сестерцій, разом оцінені у 75000 сестерцій, (надано в борг) 6000 сестерцій. (Повинен сплатити) 150 сестерцій ("M. Caelio Flacco fund. Antiqui adf. Villio Flacco aest. HS XXV in HS ∞∞ item oblig. VIIII fund. Capriani pago Salutari. Villio Flacco aest. HS L in HS IIII F, HS LXXV in HS VI. HS CL").

Гая Валерія Піетата маєток Геркулані, що межує з імператорськими володіннями оцінений у 25000 сестерцій, (надано в борг) 2000 сестерцій, а також заставлений раніше маєток Вібіані в тому ж пазі (що і в попередньому документі), що межує з (володіннями) Марція Руфіна оцінений у 15000 сестерцій, (надано в борг) 1500 сестерцій, разом (оцінені) в 40000 сестерцій, (надано в борг) 3500 сестерцій. (Повинен сплатити) 87,5 сестерцій ("C. Valerio Pietate fund. Herculeiani adf. Caes. n. aest. HS XXV in HS II item obligatione VIIII fund. Vibiani pago s. s. adf. Marcio Rufino aest. HS XV in HS ∞ D F, HS XXXX in HS III D HS LXXXVIIS").

Республіки Бебіани маєтки Юліані Великий і Малий, а також Медіані Лабеоніка Туррікула оцінені в 10000 сест., (надано в борг) 10 тисяч сест. (Повинна сплатити) 250 сест. ("Re publica Vaebianorum fund. Iuliani Maioris et Minoris et Mediani Labeonicae Turriculae aest. HS C in HS X. HS CCL").

Кея Вестігатора маєток Манліані, розташований в пазі Фаскіано на рівнині Каледіані і межує з імператорськими володіннями оцінений в 98000 сестерцій, (надано в борг) 8000 сест. і маєток Марціані оцінений в 45000 сест. (надано в борг) 4000 сестерцій, разом (оцінені) в 133000 сестерцій, (надано в борг) 12000 сестерцій. (Повинен сплатити) 300 сестерцій ("Ceio Vestigatore fund. Manliani pago Fasciano campi Calediani adf. Caes. n. aest. HS LXXXIX in HS VIII et fund. Marciani aest. HS XLV in HS ∞∞∞∞ F HS CXXXIII in HS XII. HS CCC (Тут помилка в підрахунках, сума складає 143000 сестерцій).

Кея Венатора маєток Антоніані разом з окремими ділянками, розташований в пазі Беневентано, що межує з (володіннями) Рутілія Лупа оцінений в 40000 сестерцій (надано в борг) 3160 сестерцій, а також маєток Постуміані в пазі Фасція на рівнині Деціані оцінений в 30000 сестерцій, (надано в борг) 2500 сестерцій, разом (оцінені) в 70000 сестерцій, (надано в борг) 5660 сестерцій. (Повинен сплатити) 141,5 сестерцій ("Ceio Venatore fund. Antoniani cum casa pag. Beneventano adf. Rutilio Lupo aest. HS XL in HS III CLX item fund. Postumiani pago Fasciae campi Deciani aest. HS XXX in HS II D F HS LXX HS V DCLX. HS C XLIS").

Октавія Лібіка маєток Петіліані разом з хуторами і огорожами що у пазі Геркулані, оцінені в 100000 сестерцій, (надано в борг) 9000 сестерцій. (Повинен сплатити) 225 сестерцій ("Octavio Lybico fund. Petilliani cum casis et parietinis pag. Herculani aest. HS C in HS VIII. HS CCXXV").

Антія Гама батьківський маєток Теренціані, що межує з володіннями Рутілія Руфа оцінений у 100000 сестерцій, (надано в борг) 10000 сестерцій. (Повинен сплатити) 250 сестерцій ("Antio Gamo fund. Terentiani paterni adf. Rutilio Lupo aest. HS C in HS X. HS CCL").

Вергілія Прокула маєток Альбіані в пазі Альбано, що межує з (володіннями) Сульпіція Флакка оцінений у 20 тисяч сестерцій, (надано в борг) 1000 сестерцій. (Повинен сплатити) 25 сестерцій ("Vergilio Proculo fund. Albiani pago Albano adf. Sulpicio Flacco aest. HS XX in HS ∞. HS XXV").

Турселія Пудента маєток Кереліані в пазі Мефлано, що межує з (володіннями) Рубрія оцінений в 50000 сестерцій, (надано в борг) 3000 сестерцій. (Повинен сплатити) 75 сестерцій ("Turselio Pudente fund. Caerelliani pag. Meflano adf. Rubrio aest. HS L in HS III. HS LXXV").

Стафонія Секунда маєток Кіспелліані розташований в пазі (не вказано), що межує з (володіннями) Рубрія Пріма оцінений у 50000 сестерцій, (надано в борг) 4000 сестерцій. (Повинен сплатити) 100 сестерцій ("Stafonio Secundo fund. Cispelliani pago adf. Rubrio Primo aest. HS L in HS IIII. HS C").

Бетулена Пріска маєток Сенеціані, розташований у пазі Мартіал, що межує з (володіннями) Рутілія Руфа оцінений у 30000 сест., (надано в борг) 2500 сест. (Повинен сплатити) 62,5 сестерцій ("Betuleno Prisco fund. Seneciani pago Martiale adf. Rutilio Lupo aest. HS XXX in HS ∞∞ D. HS LXIIS").

Статоріс Пріски і Пудента маєток Луцілліані, розташований в пазі Мартіал, що межує з (володіннями) Сепія Ферока оцінений у 40000 сестерцій, (надано в борг) 2000 сестерцій. (Повинен сплатити) 25 сестерцій ("Statoris Prisca et Pudente fund. Luciliani pago Martiale adf. Seppio Feroce aest. HS XXXX in HS II. HS L").

Бєббія Ферока маєток Валеріані, розташований в пазі Мартіал, що межує з володіннями Умбрія Пріма оцінений в 20000 сестерцій, (надано в борг) 1000 сестерцій. (Повинен сплатити) 25 сестерцій ("Bebbio Feroce fund. Valeriani pago Martiale adf. Umbrio Primo aest. HS XX in HS ∞. HS XXV").

Лівінія Прокула маєток Петіціані у пазі Лібікано, що межує з (володіннями) Вібія Модеста оцінений у 20 тисяч сестерцій, (надано в борг) 1000 сестерцій. (Повинен сплатити) 25 сестерцій ("Livinio Proculo fund. Peticiani pago Libicano adf. Vibbio Modesto aest. HS XX in HS ∞. HS XXV").

Сосія Секунда маєток Куртіані, розташований у тому ж пазі (що і попередній), що межує з тим самим (що і попередній) оцінений у 55000 сест., (надано в борг) 5000 сестерцій. (Повинен сплатити) 125 сестерцій ("Sosio Secundo fund. Curtiani pago s. s. adf. s. s. aest. HS LV in HS V. HS CXXV").

Вібія Модеста маєток Какверата, розташований в пазі Лібітіно, що межує з (володіннями) Целія Максима оцінений у 122000 сестерцій, (надано в борг) 10000 сестерцій. (Повинен сплатити) 250 сестерцій ("Vibbio Modesto fund. Familiari Caquaerata pago Libitino adf. Caelio Maximo aest. HS CXXXII in HS X. HS CCL").

Гельвія Модеста маєток Гемініані Тебані, що межує з (володіннями) Целія Максима оцінений в 42000 сестерцій, (надано в борг) 3500 сестерцій. (Повинен сплатити) 87,5 сестерцій ("Helvio Modesto fund. Geminiani Tebani adf. Caelio Maximo aest. HS XLII in HS III D. HS LXXXVIIS").

Ліцінія Ліберала маєток Валеріані разом із окремою ділянкою Фодерна, що межує з (володіннями) Нератія Марцела оцінений у 27000 сест., (надано в борг) 2000 сест. (Повинен сплатити) 50 сест. ("Licinia Liberale fund. Valeriani cum casa Foederna adf. Neratio Marcello aest. HS XXVII in HS II. HS L").

Марка Септиція Кресцента маєток Веттіані Малий, розташований в пазі Мефлано округу Беневент, що межує з (володіннями) Требія Ампліата оцінений в 50000 сестерцій, (надано в борг) 4000 сестерцій, а також маєток Доміціані в пазі Гортікулано, що межує з (володіннями) Октавія Прокула оцінений в 50000 сестерцій, (надано в борг) 2000 сестерцій, разом оцінені в 100000 сестерцій, (надано в борг) 6000 сест. (Повинен сплатити) 150 сест. ("M. Septicio Crescente fund. Vettiani minor in Benevent. pag. Meflano adf. Trebio Ampliato aest. HS L in HS ∞∞∞∞ item fund. Domitiani pag. Horticulano adf. Octavio Proculo aest. HS L in HS ∞∞ F HS C in HS VI. HS CL").

Нонія Рєстітута маєток Ноніані в окрузі Беневент, що межує з (володіннями) Октавії Венусти оцінений у 10000 сестерцій, (надано в борг) 3000 сестерцій. (Повинен сплатити) 75 сестерцій ("Nonio Restituto fund. Noniani in Benevent. adf. Octavia Venusta aest. HS L in HS III. HS LXXV").

Косінія Косма маєток Петроніані, розташований в пазі Мефлано округу Беневент, що межує з володіннями Септиція Руфа оцінений у 50000 сестерцій, (надано в борг) 3560 сестерцій. (Повинен сплатити)

89 сестерцій ("Cosinio Cosmo fun. Petroniani in Benevent. pag. Meflano adf. Septicio Rufo aest. HS L in HS $\infty\infty\infty$ DLX. HS LXXXIX").

Требія Ампліата маєток Вергіліані, у тому ж пазі (що і попередній) округу Беневент оцінений в 50000, (надано в борг) 3000. (Повинен сплатити) 75 сестерцій ("Trebio Ampliato fund. Vergiliani in Benev. pago s. s. aest. HS L in HS III. HS LXXV").

Стенія Феліка маєтки Сеніані Валінтіані і Октавіані оцінений у 200000 сестерцій, (надано в борг) 16000 сест. (Повинен сплатити) 400 сест. ("Stenio Felice fund. Seniani Valintiani et Octaviani aest. HS CC in HS XVI. HS CCCC").

Бадія Сатурніна маєток Ведіано, розташований у Беневентському пазі Кетано, що межує з (володіннями) Фолія Орієнта оцінений у 60000 сестерцій, (надано в борг) 3000 сестерцій. (Повинен сплатити) 75 сестерцій ("Badio Saturnino fund. Vediano in Benevent. pago Cetano adf. Folio Oriente aest. HS LX F HS $\infty\infty\infty$. HS LXXV").

Афінія Когітата маєток, розташований на кордоні Беневентського пагу Катілліно оцінений у 60000 сестерцій, (надано в борг) 4000 сестерцій. (Повинен сплатити) 100 сестерцій ("Afinio Cogitato fund. in Benevent. pago Catillino finibus aest. HS LX in HS $\infty\infty\infty$. HS C").

Як видно з наведених іпотечних договорів відсоток на позику в усіх випадках складав 5% річних. Це, так званий, "сирітський відсоток" ("pupillares usurae"). На думку Ульпіана це "така форма відсотку, коли хто-небудь використовує у своїх цілях гроші (підопічного), з яких він сплачує законний відсоток ("esse format usurarum, ut eius quidem pecuniae, quam quis in usus suos convertit, legitimam usuram praestet"). Далі Ульпіан зазначив, що законний відсоток для опікуна за використання сирітських грошей складав 4-5% ("usuras aut quincunces aut trientes") (Dig. XXVI, VII, 7, § 10).

Всі заставлені маєтки знаходилися в окрузі Беневент в парax Aequanus, Ligustinus, Romanus, Herculaneus, Meflanus, Tucianus, Saeculanus, Mefanus, Caelanus, Salutaris, Articulanus, Fascianys, Albanus, Martialis, Libicanus, Libitinus, Horticulturalus, Cetanus, Catillinus. Поль Вейн детально проаналізував походження цих назв, зазначивши, зокрема, що частина назв пагів походить від імен римських богів (Herculaneus – Геркулес; Martialis – Марс; Libitinus – Венера Лібітіна; Salutaris – богиня Салус); частина – від географічних назв (Romanus, Ligustinus, Aequanus); частина – від римських імен (Tucianus, Articulanus, Albanus, Catillinus). Частина назв, такі як, наприклад, Meflanus, походять від місцевих самнітських, чи лігурійських назв [2, с. 92-93].

Маєтки отримали свої назви при виведенні колоній від своїх початкових власників (наприклад "fundus Petronianum" – по імені колишнього власника Петронія). Назви, генетично не пов'язані з римськими іменами, зазвичай, являють собою їх початкові самнітські чи лігурійські назви [10, с. 124]. Як загальне правило, слід зазначити, що маєтки, що мають суфікс "anum" (в називному відмінку "anus"), походять від римських імен, інші, з великою долею вірогідності – від лігурійських чи самнітських.

Площа маєтків в документах не вказана, однак її можна визначити приблизно, виходячи з вартості югера землі (югер – 0,2942 га). Судячи зі згадок у джерелах, вона складала приблизно 1000 сестерцій. Так Колумела зазначив, що ділянка винограднику, площею в 7 югерів обійдеться у 8000 сестерцій (Columella. De r. г. 3, 3, 8).

Зрозуміло, ціна ділянки залежала від господарського використання землі, наближеності до водних джерел, можливості транспортування продукції на ринки. Вартість виноградника більша, ніж вартість пасовиська, однак прийняття базової вартості одного югера в 1000 сестерцій, здається близьким до істини.

Приймаючи вартість одного югера в 1000 сестерцій, можна проаналізувати договори, виходячи з площі земельних володінь. Всього в документі згадується 54 маєтки, площею від 14 до 200 югерів. Ми згрупували їх у три категорії: до 20 югерів – 9; 20–100 югерів – 39; 100–200 югерів – 6. До першої категорії відносяться земельні володіння, співставимі за розміром з селянськими ділянками. Звичайно такі ділянки власник передавав в оренду одній родині, бо вважалось, що земельні володіння, залишені без нагляду господаря, краще передавати в оренду, аніж обробляти за допомогою рабів. До другої і третьої категорії віднесемо земельні володіння середніх розмірів. Це – римські вілли, які оброблялися рабами під керівництвом управителя, чи самого господаря. Нагадаємо, римські агрономи вважали, що розмір ідеальної вілли повинен складати 100 югерів.

Таким чином, в статті проаналізовані іпотечні листи, зафіксовані на бронзових дошках і знайдених в Італії в регіоні Беневент, що отримали назву "Tabulae Baebianorum". Перекладені ті іпотечні договори, текст яких зберігся. Визначена структура і зміст цих іпотек, структура земельних володінь та їх походження. Не викликає сумніву, що публікація цього документа сприятиме подальшим дослідженням і стане в пригоді як при аналізі найважливіших фінансово-економічних понять, так і роботі, власне, істориків-античників.

Джерела та література

1. Сайко М. М. Благодійні фонди в Римській імперії і їх кредитна діяльність / М. М. Сайко // Наук. зб. БДФУ. Гуманітарні науки: збірник наукових праць. Випуск 6. – Чернівці: Технодрук, 2013. – С.159-166.
2. Veyne P. La table des Ligures Baebiani et l'institution alimentaire de Trajan / P. Veyne // Mélanges d'archéologie et d'histoire. – 1957. – Т. 69. – Р. 81-135.
3. Desjardins E. De tabulis alimentariis disputatione historicam facultati litterarum Parisiensi / E. Desjardins. – Parisii: A. Durand, MDCCCLIV (1854). – 76+LXVIII p.
4. Henzen Wilhelm. Tabula alimentaria Baebianorum: illustravit deque publicis Romanorum alimentis / Wilhelm Henzen. – Romae, 1845. – 114 p.
5. Corpus Inscriptionum Latinarum (CIL). – Vol. IX. – Berolini, 1883. – 847 p.
6. Wilmanns Gustavus. Exempla inscriptionum Latinarum: in usum praecipue academicum. Tomus Posterior / Gustavus Wilmanns. – Berolini: Apud Weidmannos, MDCCCLXXIII. – 737 p.

7. Избранные латинские надписи по социально-экономической истории ранней Римской Империи. Подбор, перевод и комментарий Е. М. Штаерман // ВДИ. – 1955. – № 2. – С. 219-260.
8. Duncan-Jones Richard. The Purpose and Organisation of the Alimenta / Richard Duncan-Jones // Papers of the British School at Rome. – 1964 – Vol. 32. – P. 123-146.
9. Garnsey Peter. Trajan's Alimenta: Some Problems / Peter Garnsey // Historia: Zeitschrift für Alte Geschichte. – 1968 – Bd. 17. – P. 367-381.
10. Mommsen T. Die italische Bodentheilung und die Alimentartafeln / T. Mommsen // Gesammelte Schriften fünfter band: Historische Schriften. Zweiter Band. – Berlin: Weidmannsche Buchhaltung, 1908. – S. 123-145.
11. CIL. Vol. II: Inscriptiones Hispaniae Latinae. Berolini, 1869. 780 p.
12. CIL. Vol. VIII. Pars II: Inscriptiones Africae Latinae. Berolini, 1881. P. 715-1141.

Скорочення. Dig. – Digestae Justiniani Augusti. Columella. De r. r. – Columella L. Iunius Moderatus. De Re Rustica. Liv. – Livius Titus. Ab Urbe condita.

Сайко М. Н. Кредитные документы императорского алиментарного фонда в Древнем Риме (“Tabula Baebianorum”)

В статье проанализированы ипотечные договоры, зафиксированные на бронзовых досках, найденных в италийском регионе Беневент и получившие в науке название “Tabula Baebianorum”. Это договоры, заключенные между управлением императорского алиментарного фонда в Лации, Кампании и Самнии и землевладельцами округа Беневент о предоставлении займа под залог земельных владений. Денежные средства полученные по процентным выплатам шли на содержание сирот и свободнорожденных детей неимущих родителей до их совершеннолетия.

Ключевые слова: Древний Рим, ипотечный договор, алиментарный фонд, “Tabula Baebianorum”.

Sayko M. M. Loan documentation of imperial alimentary fund in the Ancient Rome (“Tabula Baebianorum”)

The mortgage contracts engraved on the bronze plaques found in the Italian region Beneventum and called Tabula “Baebianorum” are in the focus of investigation of the present paper. These are the agreements between authorities of the Imperial alimentary fund in Latium, Campania and Samnium and land owners of Beneventum about granting loans on land lending. Money got on interest payments were directed towards orphans and poor parents free-born children support till their adulthood.

Keywords: Ancient Rome, mortgage contract, alimentary fund, Tabula “Baebianorum”.

УДК 94:327

В. Г. Ціватий

ЄВРОПЕЙСЬКІ ТА УКРАЇНСЬКІ ІНСТИТУЦІЇ І ДИПЛОМАТИЧНА ПРАКТИКА ДОБИ РАНЬОГО НОВОГО ЧАСУ (XVI–XVIII ст.)

У статті аналізується зовнішня політика і дипломатична практика європейських держав від доби раннього Нового часу до сьогодення. Особливу увагу приділено інституціональному розвитку дипломатичних служб, дипломатичного інструментарію, нормам протоколу, етикету і церемоніалу провідних держав Європи і України. Визначено напрями еволюції теорії та практики дипломатії в історичній ретроспективі. Особливу увагу приділено українським нормам протоколу, етикету та церемоніалу в контексті інституціонального розвитку держави та українського державотворення. Визначено напрями розвитку інститутів дипломатії в різні історичні епохи як надбання історико-культурної спадщини Європи і України.

Ключові слова: зовнішня політика, дипломатія, інституціоналізація, протокол, етикет, церемоніал, дипломатична практика, Європа, Україна.

Для доби раннього Нового часу (XVI–XVIII ст.) характерний об'єктивно обумовлений процес інституціонального оформлення зовнішньої політики, дипломатичної практики і дипломатичних служб держав європейського простору. Для вивчення цих історичних процесів, явищ і подій автор пропонує до раніше існуючих досліджень підійти з нових методологічних засад, а саме – використати теорію інституцій та інституціональних змін у політичних, правових, суспільних системах і дипломатичних системах. Такий методологічний підхід дає можливість показати, як інституції розвиваються у відповідь на конкретні виклики, загрози, стимули, стратегії та варіанти вибору і, відповідно, як вони впливають на функціонування систем міжнародних відносин упродовж тривалого історичного періоду [1; 2; 3; 4, с. 268–274].

Поняття “інституціоналізація” активно використовують політологи, правознавці, філософи, культурологи, соціологи, економісти для виявлення суперечливих проблем суспільного розвитку з найдавніших часів до сьогодення. Історики, враховуючи його специфіку та концептуально-теоретичну складність, не поспішають залучати до методологічного арсеналу історичного пізнання. Історичний аспект дослідження інституціоналізації зовнішньої політики і дипломатії передбачає виявлення способів досягнення тих чи інших суспільних результатів, відтворює процес самої трансформації, а не зосереджує увагу дослідника лише на простій фактологічній констатації. Така постановка проблеми має показати, яким чином відбувалося виникнення, формування інституціональних основ і розвиток дипломатичних служб європейських держав.